

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТОРГІВЛІ В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Анотація

Розглянуто соціально-економічні умови розвитку торговельної галузі Чернівецької області у період загострення економічної кризи. Досліджено стан, основні тенденції, особливості розвитку та проблеми організації системи торгівлі в умовах ринково орієнтованої економіки в Чернівецькому регіоні та місті Чернівцях. Розглянуто специфіку споживчого ринку області, яка визначається диференційованістю проживання населення. Показано, що роздрібна торгівля у міських поселеннях характеризується відносно високим рівнем прибутковості, появою нових суб'єктів торгівлі, диверсифікованих за видами, типами та форматами торговельних підприємств, а також вагомою концентрацією зайнятості населення у сфері торгівлі. Проаналізовано стан фінансово-економічної ефективності суб'єктів торгівлі впродовж останніх років. Запропоновано відповідні заходи та перспективні напрями розвитку сфери торгівлі у Чернівецькій області.

Ключові слова: торгівля, роздрібна торгівля, товарообіг, торговельне підприємство, ритейл, магазин, оптова торгівля, ринки.

О.Я. Бозуленко, к.э.н., О.Ю. Бозуленко, к.э.н.,
Черновицкий торгово-экономический институт КНТЕУ, г. Черновцы

СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТОРГОВЛИ В ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

Рассмотрены социально-экономические условия развития торговой отрасли Черновицкой области в период обострения экономического кризиса. Исследовано состояние, основные тенденции, особенности развития и проблемы организации системы торговли в условиях рыночно ориентированной экономики в Черновицком регионе и городе Черновцах. Рассмотрена специфика потребительского рынка области, которая определяется дифференцированностью проживания населения. Показано, что розничная торговля в городах характеризуется относительно высоким уровнем доходности, появлением новых субъектов торговли, диверсифицированных по видам, типам и форматам торговых предприятий, а также весомой концентрацией занятости населения в сфере торговли. Проанализировано состояние финансово-экономической эффективности субъектов торговли в последние годы. Предложены соответствующие меры и перспективные направления развития сферы торговли в Черновицкой области.

Ключевые слова: торговля, розничная торговля, товарооборот, торговое предприятие, ритейл, магазин, оптовая торговля, рынки.

Постановка проблеми. Надзвичайно важливим для економіки будь-якого регіону та країни загалом є розвиток торгівлі – індикатора якості життя населення, який віддзеркалює платоспроможний попит споживачів. Загальноукраїнські тенденції розвитку сфери торгівлі, законодавчо регламентовані й обумовлені фіскальним і монетарним впливом держави,

світовими тенденціями, безпосередньо проявляються на діяльності конкретного підприємства торгівлі. Параметри зовнішнього середовища, в якому діє таке підприємство торгівлі та проживають його потенційні споживачі, часто визначають розміри, обсяг товарообігу, спеціалізацію підприємства та інші його характеристики. Формування економічного середовища країни багато в чому залежить від особливостей функціонування сфери торгівлі, її підприємств в окремих регіонах. Адже їх розвиток дозволить значно збільшити обсяги валового регіонального продукту, податкових надходжень до регіонального бюджету, забезпечити високий рівень зайнятості населення тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження теоретичних і практичних основ розвитку торгівлі приділяється значна увага в роботах О. Азарян, В. Апопія, Л. Балабанової, І. Бланка, Н. Голошубової, О. Корольчука, А. Мазаракі, Л. Омеляновича, В. Ребицького, Т. Футало та ін. У своїх працях учені акцентували увагу на особливостях, перевагах, тенденціях і перспективах розвитку торгівлі та регулюванні споживчого ринку загалом у країні. Проте саме з регіонального ринку доцільно починати реалізовувати стратегічні цілі торговельної галузі, основою яких є постійний моніторинг стану, змін, проблем і можливостей розвитку торгівлі кожної області.

Формулювання цілей статті й аргументування актуальності поставленого завдання. Криза 2012-2015 рр. призвела до значного скорочення темпів зростання обороту торгівлі внаслідок стрімкого знецінення національної валюти, значного підвищення цін на товари та послуги. Тому актуальність дослідження стану й умов розвитку торгівлі є безперечним і важливим для вироблення дієвого економічного механізму подолання кризових явищ. Метою статті є дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку торгівлі в Чернівецькій області.

Виклад основного матеріалу. В економічній системі Чернівецької області торговельна галузь займає особливе місце, що зумовлено специфікою її розташування (межування з кордонами Румунії та Молдови та відносно близькою відстанню до центральноєвропейських країн) і переважанням сільськогосподарського виробництва. В області, яка позиціонується як традиційно аграрна (понад 58% населення області проживає в сільській місцевості), за період незалежності держави сформувалася своя виразна специфіка споживчого ринку, диференційована за місцем проживання населення: міські поселення/сільська місцевість.

Підприємства торгівлі відіграють важливу роль у життєзабезпеченні населення й водночас є важливою інфраструктурною ланкою господарства регіону. У динаміці підприємств торгівлі Чернівецької області виділяємо три

періоди: 1-й –1990-2010 роки, який визначається стрімким спадом (скорочення кількості підприємств торгівлі майже у 3 рази, або на 1,8 тис. об'єктів); 2-й – 2010-2012 роки – із незначним зростанням кількості та стабілізацією показників; 3-й період 2013-2015 рр., який знову характеризується погіршенням ситуації у внутрішній торгівлі.

На тлі загальної спадної динаміки (рис. 1) для ритейлу міських поселень (в області 11 міст і 8 селищ міського типу) характерними є відносно високий рівень прибутковості, поява нових підприємств торгівлі.

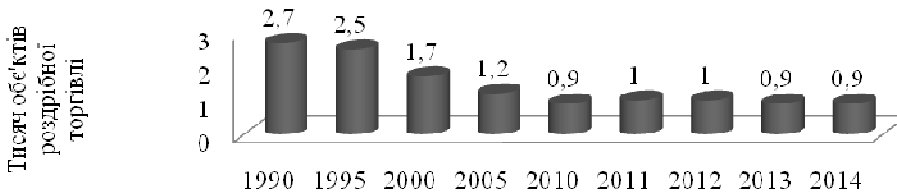

Рис. 1. Динаміка кількості об'єктів роздрібної торгівлі у Чернівецькій області[1]

Станом на 1 січня 2015 року в області працювало 869 об'єктів роздрібної торгівлі (які знаходились на балансі 340 підприємств-юридичних осіб), що на 7 менше, ніж за аналогічний період попереднього року. Скорочення торгової мережі відбулось за рахунок зменшення кількості магазинів: кількість непродовольчих магазинів зменшилась на 28 і склала 324, продовольчих – збільшилась на 5 і, відповідно, склала 342. Крім того, на 8,6% збільшилась кількість напівстаціонарних об'єктів (кіосків, палаток та АЗС), кількість об'єктів торгівлі поза магазинами, навпаки, зменшилась на 15,9% (з 408 до 343). У торгівлі регіону спостерігається нерівномірність розміщення підприємств торгівлі та забезпеченість населення торговельними площами. Найбільше магазинів (52,4%) розташовано в обласному центрі, де їхня кількість становила 349 одиниць, що на 3 менше порівняно з 2013 роком, торгова площа магазинів також зменшилась на 7,3% і склала 86,7 тис. м² [2]. Скорочення торгової мережі підприємств відбулося у Сокирянському, Новоселицькому та Кельменецькому районах – на 14,3-5,0%, натомість, у Путильському районі кількість магазинів збільшилась у 1,5 рази, у Сторожинецькому, Вижницькому, Хотинському, Глибоцькому, Кіцманському, Заставнівському та Герцаївському районах – на 2,1-12,5% [1].

На тлі забезпеченості населення України об'єктами роздрібної торгівлі (магазинами, кіосками, автозаправними станціями) у 2014 році Чернівецька область входила до групи з п'яти областей, які забезпечені ними найменше. У середньому по Україні у 2014 році на 10000 осіб припадало 12 об'єктів роздрібної торгівлі (у 2013 році – 13) (таблиця 1).

**Групування адміністративних одиниць України за показником
забезпеченості населення об'єктами роздрібної торгівлі
у 2014 році [3]**

Забезпеченість населення України об'єктами роздрібної торгівлі	Група областей
найбільша (16-17 одиниць/10 000 осіб)	м. Київ (17), Київська область (16) – 2 адмін. одиниці
вища за середню по Україні (14-15 одиниць/10 000 осіб)	Кіровоградська, Львівська (15); Волинська, Хмельницька, Чернігівська (14) – 5 адмін. одиниць
середня по Україні (11-13 одиниць/10 000 осіб)	Житомирська, Запорізька, Одеська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Черкаська (13); Вінницька, Миколаївська, Херсонська (12); Дніпропетровська, Івано-Франківська, Сумська (11) області – 13 адмін. одиниць
найнижча по Україні (≥ 10 одиниць/10 000 осіб)	Закарпатська, Тернопільська, Чернівецька (10); Донецька (5); Луганська (3) області – 5 адмін. одиниць

У динаміці змін торгових площ торговельних підприємств спостережені дещо інші тенденції. Стрімкий спад даного показника припадає на 1990-2005 роки, впродовж якого відбулося скорочення площ у 2,3 рази, або на 102 тис. м². У наступні роки незначне зростання кількості торговельних підприємств супроводжується збільшенням їх торгової площі в 1,1 рази, або на 7 тис. м² (рис. 2), що засвідчує появу нових видів і форм підприємств торгівлі [2].

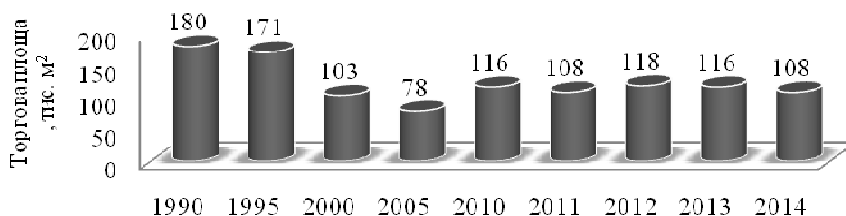

Рис. 2. Динаміка змін торгових площ магазинів у Чернівецькій області

Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян у Чернівецькій області відображена на рис. 3.

Агрегована галузь «Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку» акумулювала від 11% у 2003 році (мін) до 18% у 2011 році (макс) усіх працевлаштованих в області. Упродовж 2014 року на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів з кількістю найманих працівників 10 і більше осіб працювало 9,0 тис. робітників. Питома вага працівників цього виду діяльності у загальній кількості зайнятих в економіці області в 2014 році становила 7,0%. Працевлаштовано в цій галузі у 2014 році 10,2% з-поміж тих, які були влаштовані на роботу; не важко припустити, що більша частина з даної частки зосереджена саме в торгівлі.

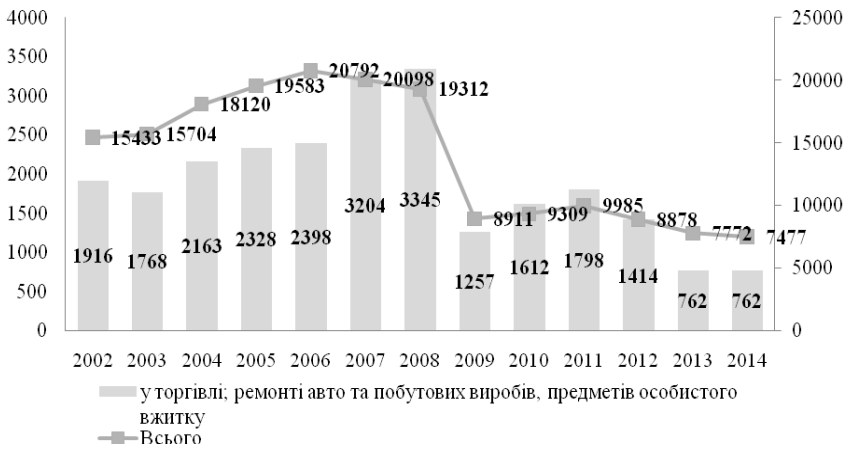

Рис. 3. Динаміка працевлаштування незайнятих трудовою діяльністю громадян у Чернівецькій області, осіб [1]

Основним показником розвитку торгівлі є роздрібний товарообіг, через який виявляється соціальне визнання вартості та споживчої вартості частини суспільного продукту, що спрямований у сферу споживання. Загальну тенденцію на ринку роздрібно торгівлі України останнім часом неможливо оцінити як позитивну. Якщо оборот роздрібно торгівлі в Україні у 2012 році зріс на 546% (!) до рівня 2000 року (у порівнянних цінах) і проти 2011 року ще спостерігалось зростання обороту роздрібно торгівлі у діючих цінах на 18,4%, то вже у 2014 році порівняно з 2013 роком приріст становив тільки 1,7%. У 2015 році роздрібний товарообіг становив 1018,8 млрд. грн, що у порівнянних цінах складає 79,3% обсягу 2014 року (таблиця 2).

Таблиця 2

Оборот роздрібно торгівлі в Україні та Чернівецькій області [4]

Роки	Оборот роздрібно торгівлі, млн. грн.		У % до попереднього року	
	Україна	Чернівецька обл.	Україна	Чернівецька обл.
2005	174367 (100%)	2532 (1,45%)		
2009	444300 (100%)	6911 (1,56%)	82,6	87,8
2010	541548 (100%)	8025 (1,48%)	109,8	104,9
2011	685721 (100%)	9729 (1,42%)	114,8	110,7
2012	812052 (100%)	11068 (1,36%)	115,0	111,7
2013	888773 (100%)	12308 (1,39%)	108,7	110,9
2014	901924 (100%)	14637 (1,62%)	91,1	99,7
2015	1018778 (100%)	17324 (1,7%)	79,3	86,1

Протягом останніх десятиріч в області спостерігалось щорічне нарощування обороту роздрібно торгівлі за винятком 2009 року (спад – на 12,2%). Максимальний приріст обороту відбувся у 2007 році (36,9%), мінімальний – у 2010 році (4,9%). У 2014 році, за рахунок скорочення купівельної спроможності населення, уповільнення зростання реальної

заробітної плати в умовах девальвації офіційного курсу гривні, збільшення цін на споживчому ринку, відбулося зменшення обороту роздрібною торгівлі, порівняно з 2013 роком, на 0,6%, обсяг якого становив 14777,0 млн. грн. Стримуючим фактором розвитку роздрібною торгівлі, як і економічної ситуації в регіоні в цілому, є воєнні дії на сході країни [5].

Диференційовано зростає роздрібний товарообіг продовольчих і непродовольчих товарів в області. У загальному обороті роздрібною торгівлі за 2014 рік більша частка обсягів (59,3%) припадала на товарообіг від продажу непродовольчих товарів і 40,7% – на товарообіг продовольчих товарів. Зате фіксуємо значне відставання показників Чернівецької області від усереднених загальноукраїнських (таблиця 3).

Таблиця 3

**Продаж продовольчих та непродовольчих товарів
в Україні та Чернівецькій області, грн./особу [4]**

Роки	Продовольчі товари		Непродовольчі товари	
	Україна	Чернівецька обл.	Україна	Чернівецька обл.
2005	833	602	1170	976
2009	2007	1428	3008	2546
2010	2417	1563	3706	2995
2011	2982	1864	4677	3534
2012	3567	1910	5318	3691
2014	4211	2594	5983	4578

У структурі роздрібною товарообігу традиційно домінують непродовольчі товари – 59,6% (1990 рік), 64,8% (2014 рік), лише протягом 1993-1998 років більшість склали продовольчі товари. Саме у цей час у країні та її регіонах була фіксована галопуюча інфляція, значного поширення набули бартерні розрахунки, а середньомісячних доходів громадян вистачало хіба на забезпечення мінімально необхідного набору харчових продуктів. Обсяг продажу непродовольчих товарів в області порівняно з 2013 роком знизився на 5,9%, а їх реалізація на одну особу склала 4578 грн., що на 774 грн. більше показника 2013 року. Продаж продовольчих товарів підприємствами області зріс на 14,2% і становив 2265,2 млн. грн., їх продаж в розрахунок на одну особу склав 2491 грн., тобто збільшився на 588 грн. Продаж продовольчих товарів у Чернівецькій області на 96% сконцентровано у неспеціалізованих продовольчих крамницях, а торгівля непродовольчими товарами навпаки на 91% зосереджена у спеціалізованих магазинах [2]. У Чернівецькій області роздрібний товарообіг сконцентрований цілковито у міських поселеннях: 86% – у 2005 році, 81% – у 2014 році з позитивною тенденцією зростання ритейлу в сільській місцевості. Якщо у міських поселеннях роздрібний товарообіг за 2005-2014 роки зріс на 413%, то у сільській – на 611%.

Суттєво різняться траєкторії часових змін обсягів оптового та роздрібною товарообігу підприємств торгівлі області (рис. 4).

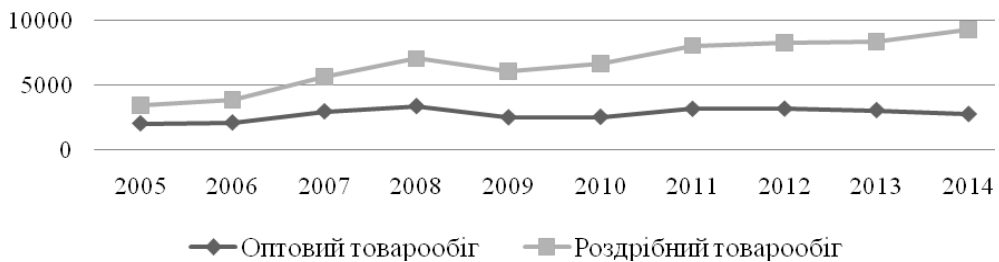

Рис. 4. Роздрібний та оптовий товарообіг підприємств роздрібної та оптової торгівлі у Чернівецькій області [1]

Конфігурація графіка оптового товарообігу підприємств торгівлі області синхронізується з економічними коливаннями, зумовленими економічною кризою у країні. Натомість динаміка роздрібного товарообігу підприємств торгівлі області демонструє практично висхідний тренд, менш залежний від кон'юнктури економічних коливань, позаяк купівельна спроможність громадян є невисокою, споживчий попит детермінований розмірами бюджетних зарплат та пенсій, які, у свою чергу, не підвищували. Найвищі темпи роздрібного товарообігу були зафіксовані у 2007 році – 140% до рівня попереднього року, найнижчі – у 1993 році (54%). Упродовж 2010-2014 років темпи зростання обсягів роздрібної торгівлі більш-менш стабільні, на рівні 101-107% за рік.

Електронний каталог фірм станом на 2014 рік подає інформацію про 33 гуртівні, які діють на теренах Чернівецької області. Деякі з них у рубриці «Контактна інформація» подають лише контактні номери мобільних телефонів. Це можна, очевидно, пояснити вкрай нестабільними обсягами оптового товарообігу в області та намаганням приховати справжні масштаби діяльності задля уникнення оподаткування. Найбільша кількість підприємств оптової торгівлі сконцентрована в м. Чернівцях, на які припадало 93,7% оптового товарообігу області. Матеріально-технічна база оптових підприємств залишається слабо розвиненою. Тільки 32 підприємства області мають власні склади, 5 підприємств – склади-холодильники. Більшість підприємств змушені орендувати складські приміщення, торгувати «з коліс».

В останні роки в області відбувається фіксоване скорочення підприємств оптової торгівлі: 494 – у 2009 році, 326 – у 2011 році, 320 – у 2013 році, 294 – у 2014 році, що знову ж таки віддзеркалює загальноукраїнську тенденцію [6]. У загальній кількості підприємств оптової торгівлі в Україні аналогічні підприємства Чернівецької області склали 0,6%. Обсяг торгового обороту одного оптового підприємства області складав у 2013 році 10411,6 тис. грн., у той час як у середньому по Україні – 21307,6 тис. грн./підприємство, що більше удвічі. У 2014 році цей показник по області становив у середньому 10916,8 тис. грн., що на 505,2 тис. грн. більше аналогічного показника у

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

2013 році. Водночас у 2014 році в області спостерігалось зменшення обсягів оптового товарообігу, який становив 2751,0 млн. грн. (у 2013 році – 3061,0 млн. грн.), що на 10,1% менше попереднього року.

У зведеній структурі оптового товарообігу України у 2013 році 13,8% припадало на оптову торгівлю продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами; 15,1% – оптова торгівля паливом; 11,3% – на оптову торгівлю непродовольчими споживчими товарами, серед яких домінуючими статтями є торгівля фармацевтичними товарами, електро побутовими товарами та приладами; 5,2% складає оптова торгівля сільськогосподарською сировиною; 3,4% припадає на оптову торгівлю машинами й устаткуванням. Приблизно такою ж є структура оптового товарообігу в Чернівецькій області, 50,5% якого у 2014 році припадало на продовольчі товари, 49,5% – на непродовольчі.

Частка запасів товарів на підприємствах оптової торгівлі області на початку 2014 року складала 0,4% у підсумку. Для порівняння, у м. Києві – 45,9% у підсумку, у Дніпропетровській області – 10,7%, Львівській – 3,2%, і т.д. Складські площі підприємств оптової торгівлі Чернівецької області у 2014 році становили 0,6% від складських площ оптовиків в Україні.

Гнучкіша цінова політика на ринках обумовила популяризацію такого виду торгівлі, яка забезпечила значні обсяги зайнятості населення. Проте існує й ціла низка недоліків. Ринки традиційно пропонують населенню області відносно дешеві товари та сприяють створенню нових робочих місць. Так, у 2014 році на ринках працювало понад 22 тисячі людей. Показовою є висхідна динаміка кількості ринків з продажу споживчих товарів, що, зрештою, характерно для країни загалом (рис. 5).

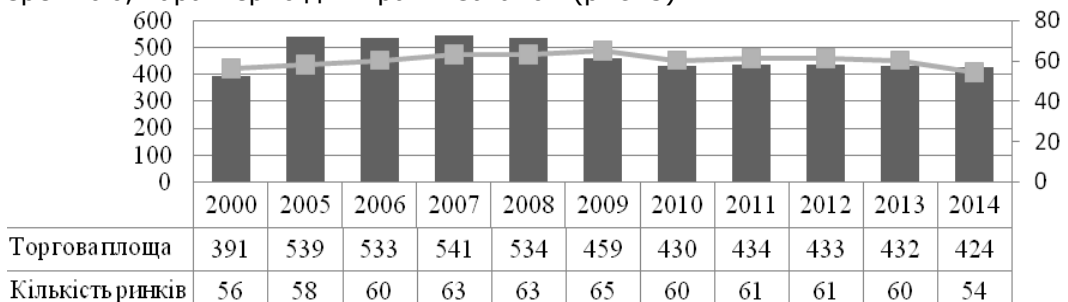

Рис. 5. Торгова мережа ринків Чернівецької області та їх торгова площа

За період з кінця 1995 по 2013 роки кількість ринків збільшилася втричі: з 22 у 1995 році до 61 у 2012 р. За 2013 рік торгова мережа ринків області зазнала певних змін і на початок 2014 року налічувала 54 одиниці. В м. Чернівцях розташовано 25 ринків, що становить 46,3% від усіх ринків області. На них припадає 58,5% усіх торгових площ ринків області (248,1 тис.м²) [3].

В області функціонує 8 бірж, що складає 1,4% від їх кількості в Україні загалом. Із зазначених лише 2 були діючими у 2014 році. Обсяг пропозицій для продажу на біржах області у 2014 році складав 0,3% від загальноукраїнського обсягу таких пропозицій, або 113,7 млн. грн. Серед пропозицій переважали сільськогосподарська продукція, лісоматеріали, деревина та вироби з деревини, паливо. Сума укладених на біржах області угод у 2013 році становила на 22,1 млн. грн. менше від заявленої пропозиції і склала на той час 91,6 млн. грн. Структура укладених угод відображає структуру пропозицій [6]. Водночас на тлі окреслених кількісних змін в області спостережено і якісні зміни у спектрі підприємств торгівлі. Інвестуються кошти у нові проекти в торгівлі (наприклад, будівництво ритейл-центрів), створюються нові типи магазинів за аналогами світової практики, які формують вагому частину малого та середнього бізнесу.

Висновки. Особливість споживчого ринку Чернівецької області визначається місцем проживання населення. Абсолютна більшість ритейлу зосереджена в містах, як й імплементація новітніх форм торгівлі, диверсифікованих за видами, типами та форматами підприємств торгівлі, а також вагомою концентрацією зайнятості населення у цій сфері. Швидкість окупності інвестицій підвищує рівень привабливості міських територій у плані розміщення крамниць нових форматів. Продаж споживчих товарів здійснювався переважно в м. Чернівцях, в 2014 році він склав 70,0% обласного обсягу реалізованих товарів. Чи не найменша забезпеченість області торговими площами торговельних закладів, як і самими крамницями, окреслює значні перспективи у розвитку малого та середнього підприємництва в сегменті роздрібної торгівлі, інвестиційної привабливості, створенні нових робочих місць і т. ін.

У сільській місцевості процес згортання мережі магазинів споживчої кооперації з чітко регламентованим асортиментом споживчих товарів супроводжується появою приватних роздрібних торговців. У сільській місцевості оптимальним є налагодження на тлі колишньої мережі крамниць нової, більшої за обсягом, крамниці якої торгуватимуть товарами повсякденного попиту і розвиток яких спочатку акцентуватиметься в руслі ринкової стратегії, тобто на вивченні потенційних можливостей ринку, формуванні обсягу потенційних ресурсів підприємства на випадок виникнення форс-мажорних обставин тощо. Сприяння розвитку мережі підприємств торгівлі в сільській місцевості області повинно стати предметом регіональної політики, тим паче, що воно здатне відіграти роль мультиплікатора соціально-економічного розвитку території через зростання рівня зайнятості населення, рівня комунікацій з іншими суб'єктами економічної діяльності тощо. Зазначене викликає необхідність у подальшому дослідженні специфіки регіонального споживчого ринку з метою створення необхідних умов для розвитку сфери торгівлі.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2014 рік / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Чернівці, 2015. – 598 с.
2. Продаж споживчих товарів через мережу роздрібної торгівлі підприємств Чернівецької області у 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cv.ukrstat.gov.ua/publiy/2015/vnutr/dop/roz 2014. pdf>.
3. Мережа роздрібної торгівлі підприємств на 1 січня 2015 року : Статистичний бюлетень. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 91 с.
4. Роздрібна торгівля України у 2014 році. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 152 с.
5. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bukoda.gov.ua/page/strategiya-rozvitku -chernivetskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku>.
6. Оптова і біржова торгівля України : Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm.

Olena Bozulenko, Candidate of Economic Sciences,
Oleksandr Bozulenko, Candidate of Economic Sciences,
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNTEU, Chernivtsi
**STATE AND TENDENCIES OF TRADE DEVELOPMENT
IN CHERNIVTSI REGION**

Abstract

Socio-economic conditions of the trade sector in Chernivtsi region are shown in the period of economic crisis aggravation. The state, main trends, peculiarities of development and the problems of trading system organization in a market-oriented economy in Chernivtsi Region and the city of Chernivtsi are researched. Peculiarities of consumer market of the region, determined by differentiation of population living are highlighted. It is shown that retail trade in urban areas is characterized by relatively high levels of profitability, emergence of new subjects of trade, diversified by type, kinds and formats of commercial enterprises, as well as a significant concentration of employment in the sphere of trade. Financial and economic efficiency of trade in recent years is analyzed. The appropriate actions and perspective directions of trade development in Chernivtsi region are offered.

Keywords: trade, retail, commercial enterprise, retail, shop, wholesale, markets.

References:

1. Department of Statistics in Chernivtsi Region (2015). *Statistical Yearbook of Chernivtsi Region for 2014*. Chernivtsi, 598 p. (in Ukr.).
2. Department of Statistics in Chernivtsi Region. *Sales of consumer products through a network of retail trade enterprises Chernivtsi region in 2014*. Available at: <http://cv.ukrstat.gov.ua/publiy/2015/vnutr/dop/roz 2014. pdf> (in Ukr.).
3. *Chain retail enterprises on January 1, 2015* (2015). Statistic bulletin. Kyiv, 152 p. (in Ukr.).
4. *Retail trade in Ukraine in 2014* (2015). Kyiv, 152 p. (in Ukr.).
5. Chernivtsi Regional State Administration. *The development strategy of Chernivtsi Region until 2020*. Available at: <http://www.bukoda.gov.ua/page/strategiya-rozvitku-chernivetskoi-oblasti-na-period-do-2020-roku> (in Ukr.).
6. State Statistics Service of Ukraine (2014). *Statistical Yearbook «Wholesale and exchange trade of Ukraine»*. Available at: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm (in Ukr.).

